

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ละครนอก เป็นละครแบบชาวบ้านที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยมายาวนานซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จากแบบแผนการแสดงจะเห็นได้ว่ามีพัฒนาการมาจากละครชาตรี ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้นำวิธีการแสดงละครนอกแบบชาวบ้านมาประยุกต์เพื่อใช้แสดงในราชสำนัก เรียกว่าละครนอกแบบหลวง โดยปรับปรุงสำนวนภาษา คนตรี เพลงร้อง กระทบท่ารำและการแต่งกาย ทั้งนำลักษณะของละครในบางส่วนเข้ามาผสมผสานด้วย ให้มีความประณีตตามขนบประเพณีของหลวง จนได้รับความนิยมในสังคมของชนชั้นสูงในวัง และแพร่หลายสู่วังเจ้านายหลายแห่งด้วยกัน

ผู้แสดงละครนอกแต่เดิมเป็นชายล้วนแสดงกันตามพื้นบ้านให้ชาวบ้านชม ต่อมาเมื่อนำมาแสดงแบบหลวงจึงเปลี่ยนมาใช้ผู้หญิงในราชสำนัก และแสดงในพระราชฐานเพื่อให้พระมหากษัตริย์ทอดพระเนตร โดยมีจุดมุ่งหมายในการดำเนินเรื่องรวดเร็วและมุ่งตลกขบขัน เช่นเดียวกับละครนอกแต่การเล่นตลกต่อหน้าพระที่นั่งต้องไม่หยาบโลน และถ้อยคำภาษาไม่สองแง่สองง่ามอย่างชาวบ้าน ท่ารำแต่เดิมที่คล้ายอริยาบถของชาวบ้านก็ทำให้มีความงดงามตามแบบอย่างละครในเพราะผู้แสดงเป็นผู้ที่ผ่านการฝึกหัดและแสดงละครในกันมาแทบทั้งสิ้น แต่ปรับท่ารำให้มีความกระฉับกระเฉงว่องไวตามแบบละครนอก อีกทั้งคนตรีและเพลงร้องทำให้ประณีตเหมาะสมกับกระทบท่ารำที่งดงามของผู้แสดง นอกจากนี้การแต่งกายของละครนอก ที่แต่งตัวอย่างสามัญชนเปลี่ยนเป็นแต่งตัวขึ้นเครื่องตามอย่างละครใน การแต่งกายของผู้แสดงเหมือนกัน ต่างกันที่เครื่องประดับศิระและ ความวิจิตรงดงามของเครื่องประดับเท่านั้น โดยตัวเอกใส่เครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับที่งดงามแวววาวกว่าตัวประกอบ ส่วนตัวละครที่ไม่แต่งกายขึ้นเครื่อง เช่น ฉายีเสนาและตัวตลก¹

รูปแบบการแสดงของละครนอก เป็นละครที่มีแบบแผนไม่เข้มงวดแบบละครใน กล่าวคือ คำร้องมีสำนวนภาษาเข้าใจง่าย ทำนองเพลงค่อนข้างเร็ว ไม่นิยมใช้เพลงที่มีการเอื้อนมาก มีการเจรจาโต้ตอบของตัวละครเป็นช่วง ๆ และในบางตอนมีการแทรกบทตลกขบขัน แม้แต่ตัวละครสูงศักดิ์ก็แสดงตลกได้บ้าง แม้ว่าละครนอกจะมุ่งเน้นการดำเนินเรื่องรวดเร็วก็ตาม แต่ในส่วนท่ารำก็

¹ พ็ชรวรรณ ทับเกตุ. "วิทยานิพนธ์เรื่องหลักการแสดงของนางเอกสุริยงแปลงในละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์". (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 39

ยังคงเน้นเรื่องการรำตีบทเป็นสำคัญ ทำให้การแสดงละครนอกเป็นแหล่งรวมสุนทรียภาพทางการละคร จึงได้รับความนิยมนำมาแสดงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จากแบบแผนการแสดงของละครในนิยมจัดแสดง 3 เรื่อง คือเรื่องรามเกียรติ์ อิเหนา และอุณรุท จากการสืบค้นข้อมูลจากเอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่องดนตรีและนาฏศิลป์กับเศรษฐกิจและสังคมสยาม หน้า14-15 ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ พบว่าบทละครนอกเรื่องรามเกียรติ์ครั้งอยุธยาที่เป็นสมุดไทยายังเหลืออยู่ มีเนื้อความตั้งแต่ตอนพระรามประชุมพลถึงตอนองคคตสื่อสาร บอกที่มาเอาไว้ว่า “พระครูศรีธวัชที่อ่างศิลา พ.ศ. 2456 และบอกไว้ในตอนท้ายเล่มว่า นายฉวยโสรฐเขียนจบในเดือนเจ็ด ไม่หมดเสดเรื่องราวรามมะเกียรติ” ส่วนเรื่องอุณรุท มีกล่าวอย่างชัดเจนในปฐมโฆวาทคำฉันท์ ส่วนเรื่องอิเหนานั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่าเคยเล่นเป็นละครนอกสมัยอยุธยา จึงสันนิษฐานได้ว่า เรื่องอิเหนาเป็นเรื่องต่างประเทศที่เพิ่งเข้ามาไม่นาน ทั้งผ่านจากชาวต่างประเทศถึงบุคคลชั้นสูงในราชสำนักโดยตรงมิได้เกี่ยวข้องกับประชาชนทั่วไปเลย เรื่องอิเหนาจึงไม่ใช่ละครนอกสมัยอยุธยา²

นอกจากนี้จากเอกสารการละครไทย หน้า 38 ของทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ยังกล่าวไว้ว่า ในปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์เมื่อไทยเสียกรุงแก่พม่า พระเจ้าอังวะมั่งระกษัตริย์พม่าได้โปรดให้กวาดต้อนคนไทย ซึ่งรวมทั้งพวกละครไทย นำไปไว้ที่เมืองพม่าด้วย มีหน้าที่เล่นละครไทยในงานมหรสพของหลวงโดยเฉพาะเรื่องละครไทยที่นำไปเล่นในพม่านั้น คือเรื่องอิเหนาและเรื่องรามเกียรติ์ อิเหนาเล่นร้องอย่างละครแต่รามเกียรติ์เล่นพากย์เจรจาแบบโขน นอกจากนี้ยังเล่นเรื่องสังข์ทองและเรื่องเกษะศิริ(เข้าใจว่าเป็นเรื่องสังข์ศิลป์ชัย) ซึ่งเป็นละครนอกอีกด้วย³

และจากการสืบค้นข้อมูลเพิ่มเติมและได้ข้อมูลที่ตรงกัน จากตำนานละครอิเหนาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหนังสือเล่าเรื่องรามเกียรติ์ของกี อยู่โพธิ์ ทำให้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเรื่องเกษะศิริ เป็นละครนอกในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นคนละเรื่องกับเรื่องสังข์ศิลป์ชัย และได้รับความนิยม จึงได้นำละครนอกเรื่องเกษะศิริมาจัดแสดงถวายพระเจ้าอังวะมั่งระกษัตริย์พม่า และในงานมหรสพของหลวง

จึงสามารถสรุปได้ว่าเรื่องที่ใช้แสดงละครนอก เท่าที่สืบทอดมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา มี 22 เรื่องคือเรื่อง การเกษ คาวิ ไชยทัต พิภูลทอง พิมพ์สวรรค์ พิณสุริยวงศ์ มโนहरา โมงป่า มณีพิชัย สังข์ทอง สังข์ศิลป์ชัย สุวรรณศิลป์ สุวรรณหงษ์ โสวัต ไกรทอง โคนุตร ไชยเชษฐ พระรอด ศิลปะสุริยวงศ์ เกษะศิริ รามเกียรติ์ และอุณรุท เนื้อเรื่องที่น่ามาแสดงมาจากนิทานพื้นบ้านที่

² นิธิ เอียวศรีวงศ์.เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่องดนตรีและนาฏศิลป์กับเศรษฐกิจและสังคมสยาม,2532. หน้า14-15

³ ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล.เอกสารการละครไทย. หน้า 38

นำมาจากนิทานชาดก และเรื่องราวเกี่ยวกับความกล้าหาญและอิทธิฤทธิ์ของพระมหากษัตริย์ ลักษณะชื่อเรื่องนิยมตั้งชื่อตามตัวละคร เช่น ไชยเชษฐ์ ตัวเอกที่เป็นตัวละครผู้หญิง เช่น พิภพทอง รวมทั้งตัวละครที่เป็นตัวละครมนุษย์ เช่น มโนห์รา

ละครนอกที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงปรับปรุงขึ้นใหม่และใช้แสดงเป็นละครนอกแบบหลวงนั้นมีจำนวน 6 เรื่อง คือคาวี มณีพิชัย สังข์ทอง ไกรทอง ไชยเชษฐ์ และสังข์ศิลป์ชัย สำหรับเรื่องไชยเชษฐ์เป็นบทละครนอกที่มีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และเชื่อกันว่าชื่อเรื่องที่มีคำว่า “ไชย” หรือ “ชัย” นั้นเป็นศิริมงคล เช่น มณีพิชัย ไชยเชษฐ์ สังข์ศิลป์ชัย จึงนิยมนำตอนสั้นๆของการแสดงมาเป็นการแสดงเบิกโรง เพื่อนำฤกษ์ชัยสู่คณะละครและการแสดงที่จะมีขึ้น ไชยเชษฐ์เป็นเรื่องหนึ่งที่มีความนิยมนำมาเป็นการแสดงเบิกโรงของละครชาตรี ละครแก้บน ลิเกและการแสดงละครของหลวงในกรมศิลปากร⁴

ตัวละครในการแสดงทางนาฏศิลป์ของไทย แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ตัวพระ ตัวนาง ตัวยักษ์ และตัวลิง ตัวละครดังกล่าวจัดเป็นตัวละครหลักที่ปรากฏในการแสดงโขนและละคร แต่ละครนอกมีบทบาทและความสำคัญต่อการดำเนินเรื่องแตกต่างกันออกไป สำหรับตัวละครในการแสดงละครนอก นอกจากตัวพระ ตัวนาง ที่เป็นมนุษย์แล้ว ยังมีตัวละครที่เป็นอมมนุษย์และเป็นสัตว์ มีรูปพรรณสัณฐานและลักษณะที่ปรากฏเป็นการเฉพาะ ตัวละครลักษณะนี้มักมีความสามารถพิเศษ และมีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่อง เช่น นางเงือกน้ำ ในการแสดงละครนอกเรื่องพระอภัยมณี นางเงือกชาลิครรณ ในการแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ นางมโนราห์ ในการแสดงละครนอกเรื่องมโนราห์ นางแก้วหน้าม้า ในการแสดงละครนอกเรื่องแก้วหน้าม้า และนางวิฬาร์ ในการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์

นางวิฬาร์เป็นตัวละครตัวหนึ่งในเรื่องไชยเชษฐ์ ที่มีชาติกำเนิดเป็นแมวมีความสามารถคล้ายมนุษย์ คือสามารถพูดได้ มีความรู้สึกลึกซึ้งแบบมนุษย์ จึงจัดเป็นตัวนางประเภทสัตว์ในวรรณคดี ในทางการแสดงที่เป็นละครนั้นจะใช้คนแสดงเป็นแมว ละครนอกแบบหลวงที่มีตัวละครเป็นสัตว์และตัวละครที่เป็นอมมนุษย์ในการแสดงนั้นกรมศิลปากรนิยมแสดงเรื่องแก้วหน้าม้า เรื่องมโนห์รา และเรื่องไชยเชษฐ์(นางวิฬาร์) วรรณกรรมเรื่องไชยเชษฐ์เป็นวรรณกรรมเรื่องหนึ่งในจำนวน 6 เรื่อง ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชทานขึ้นสำหรับให้ละครผู้หญิงของหลวงแสดง ซึ่งละครนอกแนวนี้เป็นต้นแบบของละครนอกที่จัดแสดงโดยกรมศิลปากร ลักษณะบทในรัชกาลที่ 2 เป็นบทละครที่มีการบรรจเพลง ไม่มีการแบ่งฉาก จะแบ่งเป็น

⁴ สัมภาษณ์ อาจารย์นพรัตน์ หวังในธรรม ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม, 20 มีนาคม พ.ศ.2550

ตัวละครที่ไม่เป็นมนุษย์อย่างเต็มรูปแบบ ได้แก่เทพเจ้า ภูตผีปีศาจ นาค สัตว์ในป่าหิมพานต์ และในวรรณคดีบางเรื่อง

4 ตอน คือตอนที่ 1 นางสุวิญญาถูกขับไล่ ตอนที่ 2 พระไชยเชษฐาตามนางสุวิญญา ตอนที่ 3 พระไชยเชษฐาเข้าเฝ้าท้าวสิงหนคร ตอนที่ 4 อภิเษกพระไชยเชษฐา เมื่อกรมศิลป์ากรนำบทละครเหล่านี้ไปจัดแสดงจะมีการปรับปรุงและเพิ่มเติมบทละครให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

สาระสำคัญของเรื่องไชยเชษฐา แสดงให้เห็นถึงภัยอันตรายของความอิจฉาริษยาของมนุษย์ที่สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น โครงเรื่องแสดงถึงความพลัดพรากจากคนรัก และด้วยการให้อภัย ทำให้พบความสันติสุขดั้งเดิม ตัวละครที่เป็นตัวดำเนินเรื่องสำคัญคือ ไชยเชษฐา นางสุวิญญา และนางวิพาร (นางแมว) ซึ่งเป็นพี่เลี้ยงของนางสุวิญญา และมีบทเด่นที่คอยรับใช้และช่วยเหลือนางสุวิญญาตลอดทั้งเรื่อง โดยมีบทบาทแสดงในตอนอุบายนางทั้งเจ็ดตอนพบพระโอรสและคอนางแมวเย็บขุม

ในส่วนรูปลักษณ์ นางวิพารมีชาติกำเนิดเป็นแมว มีโครงสร้างร่างกายแบบแมว คือมีลักษณะของมือและเท้าที่มีเล็บแหลมคมขุดคุ้ยพื้นดินได้ แม้ว่านางจะเป็นสัตว์ก็ตาม จากบทบาทการแสดงของนางวิพารนั้นจะเห็นได้ว่า นางเป็นต้นแบบของผู้หญิงที่มีความอดทน กล้าหาญพร้อมที่จะเผชิญปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง

ในด้านลักษณะนิสัย นางวิพารมีนิสัยช่างพูด ช่างเจรจา ชีบ่น ขอบน้อยใจ ซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อผู้มีพระคุณ รู้เท่าทันคน ทำให้บุคลิกของนางคล่องแคล่วว่องไว ปราดเปรียว มีความเป็นผู้นำ ฉลาดหลักแหลม มีปฏิภาณไหวพริบดี มีความรู้สึกน้อยใจเช่นเดียวกับสตรีทั่วไป มีอารมณ์โกรธ มีความสามารถในการเจรจากระทบกระทั่งได้เช่นเดียวกับคน หรือการพูดจาตรง ๆ ไม่อ้อมค้อม การแสดงความรู้สึกเสียใจต่อเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น การแสดงความรู้สึกต้องการที่พึ่งในยามทุกข์ยาก หรือแม้การแสดงความอยากรู้อยากเห็น

จากลักษณะนิสัยและบุคลิก ซึ่งศึกษาจากบทบาทและพฤติกรรมในเรื่อง เน้นการรำดีบทโดยสอดแทรกอารมณ์ทุกบท ได้แก่ บทโกรธ บทเปรียบเปรยเย็บขุม บทเสแสร้ง ทำทางการแสดงทำรำมกรำแบบร่อนรน สะบัดสะบั้ง ลอยหน้า เขินหน้า ห่มเช่าแรงกว่าตัวนางปกติ โนมล้ำตัวไปข้างหน้ามากกว่าปกติ และการกระโดดลอยตัว ในการรำบางท่าจะสอดแทรกกริยาการส่งเสียงร้องอย่างแมว การกระแอมในลำคอ เพื่อให้การแสดงได้เนบเนียนสมจริงตามบทบาทมากขึ้น

ดังจะเห็นได้ว่าพฤติกรรมต่าง ๆ ที่นางวิพารแสดงออกนั้น เป็นลักษณะทางธรรมชาติของมนุษย์ ที่เลียนแบบจากธรรมชาติของแมว หากนำบทละครมาจัดแสดง ตัวละครจะต้องใช้พื้นฐานท่ารำของตัวนางและสอดแทรกกริยาท่าทางของนางแมวผสมผสาน เช่น การร้อง การกระโดด ดังนั้นกระบวนการทำรำจะมีลักษณะของการผสมผสานระหว่างกริยาท่าทางตามธรรมชาติของผู้หญิงและกริยาของแมว จึงเป็นการยากและท้าทายความสามารถของผู้ที่รับบทบาทนางวิพารที่จะทำให้การแสดงดูเนบเนียนเป็นเนื้อเดียวกัน จึงจำเป็นต้องใช้ผู้แสดงที่มีทักษะการแสดงสูง

จากการสืบค้นข้อมูลจากหนังสืออนารีย์ผู้มีคุณแล่ม 2 หน้า 36-37 ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทางด้านประวัติศาสตร์การติดต่อการค้าของนางวิฬาร์ พบว่า เจ้าจอมมารดาทับทิมในรัชกาลที่ 5 เมื่อเข้าถวายตัวเป็นละครหลวงชั้นเด็กในรัชกาลที่ 4 ได้เป็นศิษย์ฝึกหัดตัวนางกับเจ้าจอมมารดาอุกจันทร์ในรัชกาลที่ 2 และเจ้าจอมอรุณบุษบาในรัชกาลที่ 4 เมื่อเด็กได้แสดงเป็นตัวนางแมว ต่อมาได้เป็นครูละครหลวงในรัชกาลที่ 5 และได้เป็นครูละครคณะวังสวนกุหลาบด้วย นอกจากนี้ยังมีคุณบัว (ตัวท้าวสามนต์) ละครหลวงในรัชกาลที่ 2 ที่ได้มาเป็นครูละครหลวงในรัชกาลที่ 4 พร้อมทั้งเป็นผู้อำนวยการละครหลวงเวลาแสดงละครนอกด้วย

อาจกล่าวได้ว่า เจ้าจอมมารดาทับทิมได้รับการถ่ายทอดกระบวนการทำตัวนางจากครูละครหลวงครั้งรัชกาลที่ 2 ตลอดจนได้รับการฝึกซ้อมกระบวนการแสดงละครนอกจากละครหลวงผู้มีชื่อเสียงในครั้งรัชกาลที่ 2 เช่นเดียวกัน ดังนั้นเมื่อเจ้าจอมมารดาทับทิมได้มาเป็นครูจึงได้ถ่ายทอดกระบวนการทำและการแสดงละครนอก โดยเฉพาะตัวนางวิฬาร์ให้แก่ละครคณะวังสวนกุหลาบตามรูปแบบละครหลวง อาจารย์ถมุต ชมะคุปต์ และอาจารย์เฉลย สุขะวณิช จึงได้นำการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐา ทั้ง 4 ตอน ได้แก่ ตอนอุบายนางทั้งเจ็ด ตอนพบพระโอรส ตอนนารายณ์ธิเบศร์ประพาสาป และตอนนางแมวเขี้ยวข่ม มาถ่ายทอดให้กับอาจารย์นพรัตน์ หวังในธรรม กระทั่งอาจารย์นพรัตน์ หวังในธรรม ได้ถ่ายทอดสู่กระบวนการทำของนางวิฬาร์ทั้ง 4 ตอนดังกล่าวให้แก่ อาจารย์สัญญาชัย สุขสำเนียง อาจารย์นิลวรรณ ถมิ่งรักษ์สัตว์ อาจารย์เฉลิมศักดิ์ เข็นตำราญ และอาจารย์มิ่งขวัญ ถาวรศักดิ์

นอกจากนี้จากหลักฐานทางวิชาการประกอบการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏศิลป์ไทย พบว่า นับตั้งแต่ตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ขึ้นในปี พ.ศ. 2477 ได้เคยจัดให้มีการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐา ตอนนารายณ์ธิเบศร์ประพาสาป เป็นครั้งแรก โดยมีนางสาวนพรัตน์ ไชยวสุ (หวังในธรรม) เมื่อครั้งยังเป็นนักเรียนโรงเรียนนาฏศิลป์แสดงเป็นพระนารายณ์ธิเบศร์ ต่อมาจัดให้มีการแสดง ตอนพบพระโอรส ซึ่งในตอนนี้ได้กล่าวถึงการรำดูฉายของนางวิฬาร์ แต่ในบทพระราชนิพนธ์นั้นไม่มีบทดูฉายประกอบการรำ อาจารย์มนตรี ตราโมท (อดีตศิลปินแห่งชาติและผู้เชี่ยวชาญด้านดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร) จึงได้แต่งบทประกอบการรำดูฉายนางวิฬาร์แบบดัดขึ้น โดยมีอาจารย์สุกฤษณ์ ภัทรนาวิก (หม่อมครู) และอาจารย์มัลลิกา คงประภัสร์ (ครูหมั่น) ร่วมกันประพันธ์ ทำรำ แต่ยังมีทันได้นำออกแสดง อาจารย์สุกฤษณ์ ภัทรนาวิก ได้ถึงแก่กรรมเสียก่อนเมื่อปี พ.ศ. 2499 ทำให้ยังไม่มีโอกาสเผยแพร่การแสดงชุดดังกล่าว

ต่อมาในปี พ.ศ. 2504 กรมศิลปากรได้จัดให้มีการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐา ตอนนางแมวเขี้ยวข่ม ไปแสดงในพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช โดยมีนางสาวนพรัตน์

⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ.อนารีย์ผู้มีคุณแล่ม 2.สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี,2535.หน้า 36-37

ไชยวสุ แสดงเป็นนางวิพาร และนายชุต สกฏแก้ว แสดงเป็นพระไชยเชษฐ ซึ่งในปีเดียวกันนี้ก็ได้้นำการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ ตอนพบพระโอรสจนถึงนางแมวย้ายชู้ไปจัดแสดง ณ สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 โดยมีนางสาวพรรัตน์ ไชยวสุ แสดงเป็นนางวิพาร และนายอุดม อังสุธร แสดงเป็นพระไชยเชษฐ สำหรับการแสดงตอนนางแมวย้ายชู้เป็นการแสดงที่อาจารย์ ทมุล ยมะคุปต์ (อดีตผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์) และอาจารย์ เฉลย สุชะวณิช(อดีตศิลปินแห่งชาติและผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์) ได้แบบแผนทำรำมาจากคณะละครวังสวนกุหลาบมาถ่ายทอดให้แก่ นางสาวพรรัตน์ ไชยวสุ สำหรับแสดงเป็นนางวิพาร การแสดงในครั้งนี้จึงทำให้เป็นโอกาสได้มีการรื้อฟื้นการทำรำฉุยฉายนางวิพารขึ้นโดยมีครูหมั่น (อาจารย์มัลลี คงประภัสร์) เป็นผู้ตรวจสอบและทบทวนกระบวนการทำรำฉุยฉายให้แก่ นางสาวพรรัตน์ ไชยวสุ พร้อมทั้งฝึกซ้อมการแสดงทั้งเรื่องร่วมกับอาจารย์ทมุล ยมะคุปต์ อาจารย์ผัน โมรากุล อาจารย์สอาด แสงสว่าง และอาจารย์เฉลย สุชะวณิช

หลังจากนั้นเป็นต้นมาการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ มักนิยมแสดงเฉพาะตอนนางแมวย้ายชู้ ซึ่งได้นำไปบรรจุไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอนของการศึกษาระดับปริญญาตรี ชั้นปีที่ 3 คณะศิลปศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ด้วย จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2536 อันเป็นปีที่อาจารย์ทมุล ยมะคุปต์ ถึงแก่กรรมครบ 10 ปี กลุ่มศิษย์ของอาจารย์นพรรัตน์ หวังในธรรม ที่สังกัดหน่วยงานต่าง ๆ จึงมีแนวคิดที่จะจัดการแสดงนาฏศิลป์ไทยขึ้น เพื่อเป็นการรำลึกถึงคุณูปการของปรมาจารย์แห่งวงการนาฏศิลป์ไทย 3 ท่าน ได้แก่ อาจารย์ศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก อาจารย์มัลลี คงประภัสร์ และอาจารย์ทมุล ยมะคุปต์ โดยจัดการแสดงนาฏศิลป์ไทยชุดต่าง ๆ ในแนวอนุรักษ์ พร้อมทั้งจัดให้มีการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ ซึ่งได้มีการเรียบเรียงและจัดทำบทประกอบการแสดงขึ้นใหม่ ใช้ชื่อการแสดงว่า “การแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ ตอนอุบายนางทั้งเจ็ดถึงนางแมวย้ายชู้” โดยจัดแสดง ณ เวทีสังคีตศาลา ผู้รับบทเป็นนางวิพารคืออาจารย์เฉลิมศักดิ์ เข็นสำราญ ผู้รับบทเป็นพระไชยเชษฐคือนายพนศ ต.แสงจันทร์

กรมศิลปากรจัดให้มีการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ ตอนนารายณ์ธิเบศร์ประพาสนาเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2504 และในปี พ.ศ. 2536 มีการจัดแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ ตั้งแต่ตอนอุบายนางทั้งเจ็ดถึงนางแมวย้ายชู้ ได้นำการทำรำฉุยฉายนางวิพารมาบรรจุไว้ในบทประกอบการแสดงละครนอกด้วย ทั้งยังได้มีการแต่งตั้งนายชุตประกอบการทำรำฉุยฉายนางวิพารให้มีความสมบูรณ์ขึ้น ประดิษฐ์ทำรำโดย อาจารย์นพรรัตน์ หวังในธรรม โดยมีอาจารย์เฉลิมศักดิ์ เข็นสำราญ เป็นผู้แต่งตั้งชุตและแสดงเป็นนางวิพาร จัดเป็นการเผยแพร่ทำรำฉุยฉายนางวิพารเป็นครั้งที่ 2 ภายหลังจากที่แสดงเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2504 อาจกล่าวได้ว่าเป็นการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ ตั้งแต่ตอนอุบายนางทั้งเจ็ดถึงนางแมวย้ายชู้อย่างต่อเนื่องเป็นครั้งแรก หลังจากแสดงในปี พ.ศ. 2536 แล้วก็มีได้มีการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐติดต่อกันอย่างต่อเนื่องดังกล่าวยัง จะมีเพียงการถ่ายทอดและแสดงเฉพาะตอนนางแมวย้ายชู้เท่านั้น นอกจากนี้การทำรำฉุยฉายนางวิพารก็ได้ถูก

นำไปเป็นการแสดงชุดหนึ่งที่ใช้เป็นการศึกษาในรายวิชาอาศรมศึกษาทางนาฏศิลป์ สำหรับนิสิตหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และใช้เป็นการสอบรับเข้าต่อมาตรฐานสำหรับนิสิตหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา⁶

จากการศึกษาข้อมูลการรำของนางวิฬาร์ ในการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐา พบว่ามีผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดทำรำคอนนางแมวเขี้ยวเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเป็นทำรำที่ถูกบรรจุไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอนด้วย รองลงมาเป็นการรำเดี่ยวชุดอุบายนางวิฬาร์ ในขณะที่ทำรำของนางวิฬาร์ในตอนอื่น ๆ มิได้ออกถ่ายทอดและเผยแพร่แต่อย่างใด

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาการแสดงของนางวิฬาร์ เพราะเห็นว่านางวิฬาร์เป็นตัวละครหนึ่งในละครนอกเรื่องไชยเชษฐา ที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่องและมีบทบาทที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เนื่องจากทางการแสดงใช้คนแสดงเป็นแมว ผู้แสดงจึงพยายามเลียนแบบกิริยาท่าทางของแมวตามธรรมชาติ เพื่อให้สมจริงและเป็นไปตามบทบาทของเรื่องไชยเชษฐา ในด้านของกลวิธีการแสดง ผู้แสดงต้องใช้กิริยาท่าทางของ ตัวนางและสอดแทรกกิริยาท่าทางของนางแมวให้เกิดความกลมกลืน โดยการถ่ายทอดผ่านกระบวนการทำรำ การถ่ายทอดอารมณ์ไปตามบทและการเจรจา ที่จำเป็นต้องมีไหวพริบปฏิภาณและประสบการณ์เป็นอย่างดี จึงจะสามารถถ่ายทอดบทบาทและบุคลิกของนางวิฬาร์ประกอบท่าทางกระบวนการทำรำได้อย่างสมบูรณ์ อีกทั้งผู้ชมมีความนิยมการแสดงเป็นอย่างมาก และได้รับความนิยมสูง แต่ยังคงขาดการศึกษารวบรวมอย่างเป็นระบบ จากมูลเหตุดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาความเป็นมาองค์ประกอบ และกลวิธีการรำของนางวิฬาร์ ในละครนอกเรื่องไชยเชษฐา 4 ตอน ได้แก่ ตอนอุบายนางทั้งเจ็ด ตอนพบพระโอรส ตอนนารายณ์ธิเบศร์ประพาสาป และคอนางแมวเขี้ยว เพื่อใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางวิชาการและการแสดงนาฏศิลป์ไทยแบบหลวงสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของบทบาทการแสดงเป็นนางวิฬาร์ในละครนอกเรื่องไชยเชษฐา ฉบับปรับปรุงปี พ.ศ. 2536 โดยอาจารย์เฉลิมศักดิ์ เข็นสำราญ
2. ศึกษาองค์ประกอบของการแสดงของนางวิฬาร์ในละครนอกเรื่องไชยเชษฐา
3. วิเคราะห์กระบวนการทำรำ และกลวิธีการรำของนางวิฬาร์ในการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐา

⁶ สัมภาษณ์ อาจารย์เฉลิมศักดิ์ เข็นสำราญ นักวิชาการศึกษา 6 ฝ่ายค้ำรา สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ,1 ตุลาคม 2549.

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาการรำของตัวนางวิฬาร์ ในละครนอกเรื่องไชยเชษฐ 4 ตอน ได้แก่ ตอนอุบายนางทั้งเจ็ด ตอนพบพระโอรส ตอนนารายณ์ธิเบศร์ประพาสาป่า และตอนนางแมวเขี้ยวจุ่ม โดยมุ่งศึกษาประวัติความเป็นมา องค์ประกอบ และกระบวนการทำรำของนางวิฬาร์ในการแสดงละครนอก จากอาจารย์พรรัตน์ หวังในธรรม และอาจารย์เฉลิมศักดิ์ เช่นสำราญ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากหนังสือเอกสารทางวิชาการและบทความที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่างๆ

- กรมศิลปากร.บทละครนอก พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เนื้อหาเกี่ยวกับบทละครนอกทั้ง 6 เรื่อง โดยเน้นเรื่องไชยเชษฐ
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์.วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ นำเสนอเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและลักษณะการแสดงของละครนอก
- พัชรารวรรณ ทับเกตุ.วิทยานิพนธ์เรื่องหลักการแสดงของนางเกศสุริยงแปลงในละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์.จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2544 นำเสนอบทบาทของตัวเอกที่เป็นนางตลาดในละครนอก
- เฉลิมศักดิ์ เช่นสำราญ.บทละครนอกเรื่องไชยเชษฐ ตอนอุบายนางทั้งเจ็ดถึงนางแมวเขี้ยวจุ่ม .ปรับขึ้นใช้เฉพาะปี พ.ศ.2536 เป็นบทละครที่ปรับเพิ่มเติมในบางบท
- ดวงสมร สุวัจน.การเลี้ยงแมว.เอกสารการสอนวิชาหลักการเลี้ยงสัตว์ 1 (รายวิชา 3103-102:PRINCIPLE OF ANIMAL HUSBANDRY 1) ภาควิชาสัตวบาล คณะสัตวแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2549 แสดงลักษณะพฤติกรรมของแมว
- DEE DAY.จิปาละ สาระแมว แสดงลักษณะพฤติกรรมของแมว

2. ศึกษาจากการสังเกตและชมวีดิทัศน์การแสดง ละครนอกเรื่องไชยเชษฐ 4 ตอน ได้แก่ ตอนอุบายนางทั้งเจ็ด ตอนพบพระโอรส ตอนนารายณ์ธิเบศร์ประพาสาป่า และตอนนางแมวเขี้ยวจุ่ม ณ เวทีสังคีตศาลา พ.ศ. 2536

3. ฝึกปฏิบัติทำรำของนางวิฬาร์จากอาจารย์พรรัตน์ หวังในธรรม และอาจารย์เฉลิมศักดิ์ เช่นสำราญ

4. ศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏศิลป์ไทยและครูช่างชาวไทย ตลอดจนบุคคลที่มีประสบการณ์ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแสดงละครนอก เรื่องไชยเชษฐทั้ง 4 ตอน ได้แก่ ตอนอุบายนางทั้งเจ็ด ตอนพบพระโอรส ตอนนารายณ์ธิเบศร์ประพาสาป่า และตอนนางแมวเขี้ยวจุ่ม

4.1 ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏศิลป์ไทย

- อาจารย์นพรัตน์ หวังในธรรม อายุ 71 ปี ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม

4.2 ผู้ทรงคุณวุฒิในฐานะผู้แสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐา ในบทบาทของนางวิฬาร์

- อาจารย์เฉลิมศักดิ์ เข็นสำราญ อายุ 46 ปี นักวิชาการศึกษา 6 ฝ่ายตำรา สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

- อาจารย์ชวลิต สุนทรานนท์ อายุ 48 ปี นักวิชาการละครและดนตรี 9 สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

- อาจารย์วรวรรณ พลับประสิทธิ์ อายุ 50 ปี นาฏศิลป์ 6 สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

4.3 ผู้ทรงคุณวุฒิด้านดุริยางค์ไทย

- อาจารย์มณฑนา อยู่ยั่งยืน อายุ 60 ปี คีตศิลป์ระดับ 7 ว. กลุ่มดุริยางค์ไทย สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

5. รวบรวมข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดนำมาจำแนกหมวดหมู่ วิเคราะห์ และสรุปผล

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ได้แบบแผนการแสดงของตัวนางที่เป็นสัตว์แต่มีบุคลิกและอารมณ์เหมือนมนุษย์ ในการแสดงละครนอกแบบหลวง ในรูปแบบงานวิชาการเพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการอ้างอิง ด้านกลวิธีการแสดงระดับสูง รวมทั้งงานวิจัยและการสร้างสรรค์งาน

นิยามศัพท์เฉพาะ

ทางเล่น หมายถึง กระบวนท่ารำที่ไม่ได้อยู่ในบท อันเป็นการรับบท ส่งบท และเสริมบทให้การแสดงมีความชัดเจนขึ้นและเกิดอรรถรสกับการแสดง

ท่าเชื่อม หมายถึง การเคลื่อนไหวเฉพาะมือหรือเฉพาะเท้า หรือทั้งมือและเท้าพร้อมกัน เพื่อนำไปสู่ท่ารำที่เป็นทำนอง